
CÎTEVA OBSERVAȚII ASUPRA MANUALELOR DE ISTORIA LITERATURII ROMÂNE PENTRU ÎNVĂȚĂMÂNTUL MEDIU¹

DE

I. POPESCU

În procesul de învățămînt, manualele școlare au o însemnatate deosebită. Ele sînt instrumente de muncă de primă necesitate pentru elevi și o călăuză sigură pentru profesori în organizarea lecțiilor. În general, ele mijlocesc transmiterea sistematică a cunoștințelor necesare instruirii elevilor. Urmărindu-se un tel imediat, formarea noilor generații, cunoștințele trebuie să fie dozate și grupate în manuale potrivit cu puterea de înțelegere și asimilare a elevilor la vîrstă respectivă. În același timp, se impune prezentarea lor într-o formă cît mai aleasă și mai accesibilă acestora.

Dacă se recomandă respectarea acestor criterii la întocmirea oricărui manual, cu atît mai mult se cere o grijă și o atenție deosebită din partea acelora care redactează manualele de istoria literaturii române. Aceste manuale trebuie să fie modele de limbă și de claritate în expunere, deoarece nu urmăresc numai interpretarea fenomenului literar într-o epocă dată, ci și deprinderea elevilor cu o exprimare clară, logică, închegată, cu o limbă aleasă, frumoasă și expresivă. Manualele școlare, mai ales cele destinate învățămîntului mediu, au constituit în ultimii ani o preocupare de seamă a Ministerului Învățămîntului.

După mai mulți ani, în care majoritatea elevilor din școlile medii au învățat numai după notițele luate la orele de curs, iar cadrele didactice n-au avut alt ghid decît programa analitică, astăzi avem nu numai culegerile de texte necesare tuturor claselor, ci și manualele de istoria literaturii române pentru clasele a VIII-a și a IX-a ale școlilor medii de zece ani.

Culegerile de texte, care cuprind un număr mare de fragmente din scriitorii prevăzuți în programa analitică, dă posibilitate elevilor să studieze mai

¹ Istoria literaturii române, cl. VIII-a. Ed. de stat didactică și pedagogică, 1953, p. 2.

ușor operele a căror analiză o fac în orele de curs și să se documenteze mai bine asupra acelora care sunt caracterizate de profesori în clasă, dar pe care elevii sunt îndrumați să le citească acasă.

Manualele de istoria literaturii române vădesc o documentare bogată și o prezentare amănunțită a problemelor. Ele pot constitui pentru profesori un ajutor foarte prețios în alcătuirea lecțiilor. Colectivele de redactare au urmărit ca problemele să nu fie prezentate dogmatic, ci să fie întemeiate pe mărturiile contemporanilor sau pe fragmente din operele scriitorilor respectivi.

Dacă elevii clasei a X-a sunt nevoiți să facă față acelorași greutăți, iar cadrele didactice să se ghidizeze în mare măsură tot după programa analitică, elevii claselor a VIII-a și a IX-a au o călăuză sigură și folositoare în manualele de istoria literaturii române redactate de Institutul de istorie literară și folclor și editate de Ministerul Învățământului.

Dind la iveală, în anul 1953, manualul de clasa a VIII-a, Institutul de istorie literară și folclor al Academiei R.P.R. arăta, într-o scurtă notă introducăvă, că acest volum « constituie un modest început dintr-o lucrare mai largă » și preciza că această primă realizare a unui colectiv competent « nu se va putea îmbunătăți decât prin sprijinul activ al corpului didactic și al cititorilor, sub forma criticii constructive »¹.

Deși s-a scurs mai bine de un an de la apariția manualului de clasa a VIII-a și, între timp, a apărut și cel de clasa a IX-a, cadrele didactice s-au abținut de la orice fel de critică a celor două manuale. — Cauza? Este greu de precizat. Se pare că profesorii care predau în învățământul mediu au așteptat să folosească mai întâi noile manuale un timp și apoi să le discute pe baza constatărilor făcute.

Dacă aceasta este cauza, fără îndoială că acum ar fi timpul să dea sprijinul lor atât Institutului de istorie literară și folclor, cât și Ministerului Învățământului, care se preocupă încă de problema manualelor.

În forma în care se prezintă, cele două manuale pot fi considerate ca un izbutit tratat de istoria literaturii române destinat profesorilor, studentilor și chiar marelui public dornic de a se informa asupra literaturii noastre de la apariția primelor scrieri în limba română pînă la începutul secolului al XX-lea. Ele precizează unele date care erau discutate în legătură cu viața și opera unora dintre scriitorii noștri, analizează screrile cele mai reprezentative în lumina condițiilor economice, sociale și politice ale epocii respective și explică limitele ideologice ale multora dintre scriitorii noștri mari. Atât viața, cât și opera scriitorilor sunt prezentate pe baza unui bogat material documentar. Citatele folosite destul de des întăresc afirmațiile făcute de autorii manualelor.

Materialul este grupat pe perioade determinate, corespunzătoare transformărilor economice, politice și sociale. Lămuririle istorice date asupra fiecărei epoci

¹ Observațiile făcute în acest articol se referă la edițiile din 1953 și 1954.

ușurează înțelegerea ideilor și frământărilor fiecărui scriitor sau ale unui grup de scriitori animați de aceleași teluri.

Fără să facă economie de spațiu, colectivele de redactare au dat, la capitoile respective, portretele scriitorilor, reproduceri de pe manuscrisele acestora, de pe copertele interioare ale unor ediții, frontispiciile unor reviste sau ziar, tablouri ale marilor pictori, evocînd evenimente însemnate din istorie strîns legate de capitolele dezvoltate în manuale.

Așa cum se prezintă astăzi, cele două manuale ar putea fi considerate ca primele două volume ale unui tratat de istoria literaturii române, destinat unui cerc de cititori mult mai larg decît cadrul restrîns al școlilor medii, dar mai puțin niște manuale școlare destinate în special elevilor.

Orice manual școlar are scopul de a lărgi sfera cunoștințelor elevilor într-o anumită perioadă a dezvoltării lor, dîndu-le cunoștințele necesare vîrstei respective, în raport direct cu ceea ce cunosc din anii precedenți. Dozarea cunoștințelor de la o vîrstă a școlarilor la alta, de la o treaptă la învățămîntului la următoarea se face în funcție de dezvoltarea intelectuală a elevilor și de posibilitățile lor de înțelegere și de asimilare. Dacă manualele destinate învățămîntului mediu nu aduc nimic nou față de cele folosite în învățămîntul elementar, elevii nu le acordă nici un interes și, cu timpul, nici obiectului respectiv. La vîrsta aceasta, elevii sunt dornici de a cunoaște cît mai mult. Setea de informare ia locul curiozității naive și nesatisfăcute a anilor precedenți. Cind profesorul sezisează din vreme lipsurile unui astfel de manual și-l completează prin explicații suplimentare, elevii acordă un interes crescînd explicațiilor date de profesor la orele de curs, își iau notițe amănunțite și învață după ele, neglijînd manualul sau chiar dispinsindu-se de el.

Nu contestă nimeni importanța notițelor luate de elevi după explicațiile profesorului, dimpotrivă se și recomandă acestora să noteze ceea ce este mai important din explicații, esențialul lor. Cind însă elevul știe că notițele înlătăresc manualul, se preocupă în primul rînd să noteze cît mai mult din ceea ce spune profesorul, adesea chiar probleme secundare, fără să poată urmări desfășurarea logică a lecției, să seziseze și să rețină esențialul. Notițele luate în felul acesta au adesea și alte neajunsuri: sunt dăunătoare ortografiei și caligrafiei, sărăcesc, în loc să îmbogățească, vocabularul elevilor și duc la memorarea mecanică a lecției.

Dacă dimpotrivă, manualul este prea încărcat, prea bogat în amânunte și mai ales prezentat într-o formă mai greoie, elevul manifestă o vădită rezistență și se refugiază tot la notițele luate după explicațiile profesorului. Si în cazul acesta, manualul nu-și atinge decît parțial scopul și nu este folosit decît de un număr limitat de elevi. De aceea trebuie acordată o atenție deosebită modului în care se dozează cunoștințele noi în raport cu cele dobîndite în clasele precedente. Această dozare se face ținîndu-se seama de vîrsta și pregătirea elevilor.

În dorință lor de a prezenta cît mai complet literatura română, colectivele de redactare a manualelor de istoria literaturii române pentru clasele a VIII-a

și a IX-a au pierdut adesea din vedere scopul imediat pe care îl urmăreau, cui erau destinate aceste manuale și ce pregătire au acei pentru care erau întocmite. Căutînd să lămurească tot mai multe din problemele pe care le ridică prezentarea fiecărui scriitor, au depășit mult cadrul obișnuit al unui manual destinat învățămîntului mediu. Această constatare este valabilă pentru ambele manuale, dar mai ales pentru cel de clasa a IX-a¹.

Cercetînd sumar acest manual ne putem da seama că au fost depășite limitele unui manual școlar. Numai manualul de istoria literaturii are 330 de pagini, format mare, la care trebuie să adăugăm cele două volume de culegeri de texte, care însumează 674 de pagini (vol. I 396 și vol. II 278). Întrucît culegerile de texte nu sunt destinate unei simple lecturi, ci studierii unor opere ale marilor noștri scriitori, ele fac parte integrantă din manual. La un loc, manualul de istoria literaturii și cele două volume de culegeri au 1004 pagini. Nimic nu poate justifica un manual de proporțiile acestea pentru niște elevi care nu depășesc vîrstă de 15—16 ani. Trebuie să se țină seama că în școală medie elevii dobîndesc cultură generală, nu se specializează.

Pentru a discuta pe baza unor dovezi concrete este suficient să ne referim la capitolul în care este prezentat M. Eminescu.

Departate de mine gîndul de a diminua cu ceva valoarea operei lui Eminescu sau de a tăgădui necesitatea cunoașterii căt mai amănunțite a vieții marelui nostru poet, dar mi se pare că s-a exagerat rezervîndu-se, într-un manual școlar, 76 de pagini — aproape a patra parte din manual — numai lui M. Eminescu. Elevul este obligat nu numai să parcurgă aceste 76 de pagini, ci să și studieze poezile respective. Nu știu că elevi vor putea repeta totul după acest manual la o lecție de recapitulare sau înainte de examene.

Se pune atunci întrebarea: dau aceste manuale numai ceea ce este necesar elevilor de liceu, sau trec peste această limită și aduc și elemente de care aceștia s-ar putea dispensa?

Dacă dau numai ceea ce este absolut necesar, nu mai încape nici o discuție că sunt prea grele și trebuie studiată posibilitatea reducerii unor capitole sau a restrîngerii lor; dacă însă dau mai mult decît este strict necesar pentru clasele respective, se impune redactarea unor manuale potrivite cu vîrstă, puterea de înțelegere și de asimilare a elevilor, iar actualele manuale să rămînă pentru uzul profesorilor, al studenților sau pentru marele public.

O analiză mai amănunțită atîț a manualelor de istoria literaturii, căt și a culegerilor de texte ne duce la concluzia că multe capitole ar putea fi restrînse. Astfel, capitolele în care se fac aprecieri de ansamblu asupra unei perioade, cele referitoare la dezvoltarea științelor, muzicii și artelor plastice ar putea fi reduse simțitor, deoarece acestea se mai discută și în cadrul lecțiilor de istorie.

¹ De altfel, nu numai manualele de clasele a VIII-a și a IX-a depășesc puterea de înțelegere și asimilare a elevilor, ci și cele de clasele a V-a—VII-a.

În manualul de clasa a VIII-a, dezvoltarea artelor în al doilea sfert al secolului al XIX-lea ocupă 4 pagini. Despre pictorii Ioan Negulici¹ și Constantin Rosenthal² manualul tratează mai pe larg decât despre Anton Pann și Vasile Cirlova³. Nu contestă nimeni rolul important jucat de acești pictori, dar nu trebuie uitat că este vorba de un manual de istoria literaturii române. Același lucru s-ar putea spune și despre capitolele referitoare la artele plastice din manualul de clasa a IX-a (p. 10–12; 73–78).

S-ar putea de asemenea renunța la unele amănunte biografice sau bibliografice – de exemplu menționarea titlurilor tuturor comediei lui Costache Caragiale la capitolul în care se expune viața și activitatea lui I. L. Caragiale⁴ – sau pot fi caracterizate mai sumar unele personaje, mai ales cînd scrierea respectivă se analizează în clasă. Chiar unele scrimeri mai puțin însemnante pot fi prezentate mai sumar sau pot fi reduse unele citate din operele care se analizează în clasă sau citatele din alți autori.

Dacă se apreciază că și amănuntele ar putea fi folosite pentru orientarea mai completă asupra unor probleme, n-ar fi rău să se folosească pentru expunerea acestora altfel de caractere. La o anumită vîrstă, elevii nu reușesc să deosebească amănuntele de esențial; dimpotrivă, ei sacrifică o parte din timpul pregătirii lecțiilor pentru reținerea acestora și trec ușor peste ceea ce ar trebui însușit.

Problema aceasta se pune pentru toți elevii, dar mai ales pentru elevii de la cursurile fără frecvență care se pregătesc fără ajutorul efectiv al profesorului. Întrucît timpul de pregătire al acestora este mult mai limitat, manualele le-ar putea economisi eforturile, dacă ar scoate în evidență ceea ce este esențial și trebuie neapărat reținut, prin tipărirea cu alte caractere decât restul problemelor. De altfel, acest procedeu a fost adoptat de colectivul de redactare a manualului de istorie a R.P.R. și se pare că a dat rezultate satisfăcătoare.

În afara de faptul că actualele manuale sunt prea dezvoltate pentru clasele respective, ele mai ridică și alte probleme.

În învățămîntul elementar și mediu, veriga de bază în transmiterea cunoștințelor este lecția. Profesorul trebuie să dozeze astfel cunoștințele pe care vrea să le transmită elevilor, încît comunicarea lor să nu depășească 20–30 de minute din ora de curs. În limita acestor 20–30 de minute, profesorul trebuie să lămurească un capitol din materia prevăzută în programa de învățămînt a clasei respective. În restul orei, el främîntă cu elevii atît cunoștințele transmise în ora precedentă, cît și pe cele comunicate în ora respectivă, în aşa fel incit să se închege într-un tot unitar.

¹ Istoria literaturii române, cl. VIII, p. 95–96.

² Ibidem, p. 96–98.

³ Ibidem, p. 99–101.

⁴ Istoria lit. rom., cl. IX, p. 177.

Procedind altfel, rezultatele ar fi minime, iar o lecție în care s-ar face numai comunicarea de cunoștințe noi foarte rar și-ar putea atinge scopul.

Predind atât anul trecut, cât și anul acesta după noile manuale, m-am lovit adesea de mari dificultăți.

Manualele împart capitolele destinate fiecărui scriitor în două părți: I. « Viața și activitatea » și II. « Opera ».

Călăuziți de dorința de a prezenta scrierile strâns legate de momentele importante din viața autorului și de condițiile economice, sociale și politice în care au fost create, autorii manualelor au prezentat, uneori pe scurt, alteori destul de amănunțit, anumite scrisori în cadrul primului capitol, întrerupînd în felul acesta expunerea coerentă a vieții și activității scriitorului respectiv. Astfel, expunînd viața și activitatea lui C. Negruzzii, au introdus un capitol în care tratează despre « Scrisorile » lui și numai după aceea dau celealte informații asupra ultimilor ani ai vieții scriitorului, iar la capitolul « Opera » analizează numai nuvela « Alexandru Lăpușneanu ». Ajungînd la acest capitol, profesorul este pus în fața următoarei alternative: sau prezintă « Scrisorile » fără a citi vreuna în clasă, sau citește și una din scrisori cu elevii și fragmentează capitolul făcînd două lecții în două ore deosebite. Dacă face numai o prezentare generală a « Scrisorilor », fără a citi măcar una în clasă, nu reușește să trezească interesul dorit pentru această categorie de scrisori. Dacă fragmentează capitolul, ca să poată citi una din « Scrisori » în clasă, are apoi de întîmpinat dificultăți, deoarece trebuie să se străduiască să dea unitate datelor biografice expuse în cele două lecții.

Nu mai puțin dificile sunt alte capitole. În manualul de clasa a VIII-a, la capitolul « Viața și activitatea lui Vasile Alecsandri » sunt prezentate, o dată cu viața scriitorului, « Doinele », unele comedii — « Farmazonul din Hirlău », « Iorgu de la Sadagura », « Rusaliile » etc. —, apoi, destul de amănunțit, « Pastelurile », « Legendele », « Ostașii noștri », putînd să formeze fiecare subiectul unei lecții aparte. La capitolul « Opera » se analizează numai cîteva poezii: « Deștep-tarea României », « Peneș Curcanul », « Concert în luncă », « Cîntic haiducesc », « Dan, Căpitân de plai », o singură scriere în proză — « Istoria unui galbin și a unei parale » — și două scriri dramatice — « Chirita în provincie » și « Despot Vodă » —, fără a se mai aminti categoria de scrisori din care fac parte sau a se face alte precizări necesare încadrării lor în opera poetului.

În fața acestui capitol, profesorul șovâie, neștiind în cîte ore ar putea prezenta tot materialul, de altfel destul de bogat, cuprins în cele 15 pagini ale manualului. Din discuțiile cu alți profesori, am constatat că unii au făcut acest capitol în patru ore de curs, alții în cinci și chiar în șase, rezervînd o oră pentru sintetizarea celor predate. Trecînd la « Operă », greu se poate concepe analiza poeziiilor respective fără a se repeta ceea ce s-a discutat despre « Pasteluri », « Legende », « Ostașii noștri », proza sau teatrul lui V. Alecsandri. În felul acesta, profesorul este nevoit să reia mereu unele probleme deja discutate pe

larg la primul capitol, iar la sfîrșit constată că sudura între probleme tot nu s-a putut face suficient.

Aceleasi observații s-ar putea face și asupra multor capitole din manualul de clasa a IX-a ca: M. Eminescu, I. L. Caragiale etc. Dacă examinăm capitolul «Viața și activitatea» lui I. L. Caragiale, constatăm că, la paragraful «Epoca marilor creații dramatice», este analizată pe 5 pagini comedie «O noapte furtunoasă», după care se continuă prezentarea vieții și activității scriitorului. În felul acesta, profesorul este nevoit să întrerupă o oră expunerea vieții pentru a analiza sus-numita comedie, iar în ora următoare să lege firul expunerii întrerupt de analiza făcută. Este apoi inexplicabil de ce comedie «O noapte furtunoasă» se analizează la un capitol și «O scrisoare pierdută» la altul, mai ales că din manual s-ar putea crede că singura operă dramatică a lui I. L. Caragiale ar fi «O scrisoare pierdută». Ar fi mai nimerit să fi fost analizate ambele comedii la capitolul «Opera», iar la «Viața și activitatea» să se fi făcut numai mențiunea împrejurărilor în care a apărut comedie «O noapte furtunoasă», cum a fost primită de spectatorii vremii și din ce cauză, aşa cum s-a procedat și cu celelalte comedii.

Din manual, reiese că opera lui C. Negrucci constă numai din nuvela «Alexandru Lăpușneanu», a lui Alecu Russo, numai din «Cîntarea României», proza lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, numai din nuvela «Hagi Tudose» etc.

N-ar fi rău dacă s-ar reexamina problema aceasta și s-ar încerca o prezentare mai potrivită neyoilor didactice, dind posibilitate elevilor să aibă clar în minte din ce este alcătuită opera literară a fiecărui scriitor și în ce constă contribuția lui la dezvoltarea literaturii române.

S-ar putea obiecta că măiestria pedagogică a profesorului ar putea înlătura ușor aceste lipsuri ale manualelor sau că n-ar fi obligatorie ordinea expunerii din manual. În cazul acesta, elevii nu mai pot folosi decât parțial manualele, fiindcă o intervertire a ordinei problemelor duce de multe ori ladezorientare. Elevul pierde sau încredere în manual, sau pe cea în profesor. Cum nu știe care are mai multă dreptate și profesorul îl examinează din ce a predat și cum a predat el, ușor se poate ajunge la sporirea încrederei în profesor și la abandonarea manualului.

De aceea ar fi de dorit ca materialul să fie grupat astfel, încît să se țină seama de modul în care s-ar putea preta la organizarea unei lecții închegate, fără a dăuna ansamblului.

Poate n-ar fi rău dacă s-ar expune întii datele biografice și bibliografice în aşa fel, încît apariția scrierilor să fie încadrată și explicată prin condițiile specifice în care au fost elaborate. După prezentarea clară și documentată a acestor date, să se treacă la analiza operei scriitorului în totalitatea ei, grupând-o după caracterele comune sau deosebitoare și apoi să se analizeze cîteva din scrierile cele mai reprezentative. Numai după ce s-a analizat și opera — conținutul tematico-ideologic și mijloacele artistice folosite de autor —

se pot trage concluzii generale în care se fixează locul scriitorului în istoria literaturii și contribuția sa la dezvoltarea literaturii române.

Probleme tot atât de importante ridică limba și stilul manualelor.

Spre deosebire de studiile literare, cronicile sau tratatele de istoria literaturii, în care autorul folosește întreaga sa măiestrie stilistică, o limbă aleasă și colorată, cu un vocabular bogat și variat, în manualele școlare se impune folosirea unei limbi corespunzătoare vîrstei elevilor, un stil îngrijit, dar nu prea pretențios, un vocabular ales, însă înțeles de majoritatea elevilor.

Așa cum profesorul în clasă este dator să folosească o limbă aleasă, să minuiască un vocabular cît mai variat, să urmărească metodic îmbogățirea vocabularului, fără să depășească puterea de înțelegere a acestora, tot așa și în manualele școlare se recomandă să se folosească o limbă îngrijită și frumoasă, dar accesibilă elevilor, care se folosesc de manuale pentru a-și învăța lecțiile. Manualele sunt uneltele de lucru ale elevilor. Dacă uneltele nu sunt pe măsura celor care le folosesc, randamentul nu poate fi cel scontat.

Autorii manualelor noastre școlare au pierdut adesea din vedere acest amănunt.

Nu de mult, o elevă de clasa a III-a elementară s-a adresat revistei « Limba Română »¹ propunând ca în viitor să se introducă « vocabulare » la sfîrșitul manualelor școlare. Propunerea aceasta mi-a dat mult de gîndit, mai ales că puțin înainte de această sezară, discutînd cu alți profesori despre manualul de istoria literaturii române de clasa a IX-a, unii ajunseseră la aceeași concluzie.

Propunerea eleviei m-a determinat să cercetez și un manual de clasa a III-a elementară. Citind mai multe capitole din acel manual, mi-am dat seama că eleva avea perfectă dreptate în ceea ce privește vocabularul folosit².

Mi-am dat seama că și elevii mei au dreptate cînd spun că nu pot înțelege manualele de istoria literaturii române din cauza prea multor cuvinte necunoscute. Pentru a le veni în ajutor, m-am hotărît să explic din vreme, în orele de consultație, cuvintele neînțelese de ei, recomandîndu-le să le treacă în carnetele lor de cuvinte și să le folosească la capitolele respective. În acest scop, am împărtîit manualul de clasa a IX-a unui număr de 70 de elevi care aveau de parcurs cîte 3—6 pagini din care să extragă toate cuvintele neînțelese de ei. Am fost surprins cînd am constatat că acești elevi nu înțelegeau aproape 300 de cuvinte. Am reflectat mult asupra listelor prezentate de elevi. Am citit eu însuși manualul ca un elev care ar fi fost nevoie să-l învețe și mi-am dat seama că sensul unor cuvinte se poate deduce din context, dar foarte multe nu pot fi înțelese și, din cauza aceasta, stîjenesc înțelegerea ideilor. Spicuiesc la întîmplare cîteva din aceste cuvinte: *cromolitografie, comersanți, pinacotecă, frescă, prototip, rapacitate, siper, protipendadă, cinism, neverosimil, neverosimilitate, samavolnicie, extravagant, melodramă, fantasmagoric, patologic, mentor, șăgalnic,*

¹ « Limba română », 1954, nr. 4, p. 100.

² Cred că manualele de curs elementar ar merita o discuție mai amplă, deoarece, în afară de vocabular, mai sunt și alte probleme de limbă și ortografie care ar trebui lămurite.

a vicia, trivialitate, frontispiciu, patos, dignitate, venalitate, sacrosanct, devorant, eres, lamentație, pedanterie, lapidar, juvenil, convicțiune, diletantism, nimicnicie, vehement, vehementă, sarcasm, exorbitant, puerile, vulgul, calamburul, jubiliar, plastografie, infimă, a se prevala, amovibili, emulație, ostentativ, grandios, terține, bigotism, stereotip, pontif, invulnerabil, apoteoză, apologetic, adecovată,anoști, laborosi, fanfaronadă, snobism, saltimbanc, exotic, spectri, denigrare, senilitate, bicisnică etc.

Întrucât lista cuvintelor de felul celor citate ar putea continua pe mai multe pagini, mă limitez la cele reproduce aci. Nu știu dacă 15–20% din elevii noștri de clasa a IX-a cunosc sensurile acestor cuvinte.

În afară de cuvintele folosite de redactorii manualelor, sunt lăsate neexplicate nenumărate cuvinte din citatele reproduse din diferiți scriitori. Dacă urmărim numai capitolul despre M. Eminescu, putem desprinde cuvinte care ar fi avut nevoie de lămuriri: *clăbăț, privatist, tantieme, să desistezi, orgii obscene, progenitură, frivolitate, pistol, fameni, huceag, aleanul, nimb, eres, apocaliptic, pudic, lapanare* etc.

De altfel, capitolul despre M. Eminescu este cel mai greu din întregul manual. Poezia lui Eminescu, oricăr de simplu ar fi prezentată, tot dă mai mult de lucru elevilor. De aceea, ar fi fost de dorit ca acest capitol, destul de dezvoltat, să fi fost expus mai pe înțelesul acestora. Ei bine, tocmai aci găsim cuvintele cele mai puțin cunoscute de elevi și pasajele cele mai pretențioase. Cred că nu s-ar fi diminuat cu nimic valoarea operei lui Eminescu, dacă s-ar fi evitat sau explicat cuvinte care îngreunează înțelegerea ca: *patos, nostalgie, vehementă, abnegație, a aservi, inepuizabilă, sarcasm, protipendadă, mentor, rafinat, nefast, canicula, caniculară, privațiuni, amploare, cinism, luciditate, feerică, fantică, retrogradă, complex, complexitate, aberații, apoteoză, aforistic, venalitate, vitalitate, polimorfă, miraj, a pastișa, sacru, probitate* etc. sau expresii greoaie ca: *forul interior, cinism tipic, vers cu caracter aforistic, lapanare de cinisme, aventuri galante, tendințe apologetice* etc.

Nu mai începe nici o îndoială că elevii au de luptat nu numai cu numeroasele probleme pe care le ridică poezile lui Eminescu, dar sunt nevoiți să facă eforturi mari pentru a înțelege despre ce este vorba în paginile citite, mai ales că de cele mai multe ori pe o singură pagină se întâlnesc mai multe cuvinte neînțelese.

S-ar putea obiecta că folosirea frecventă a unor cuvinte necunoscute de elevi la o anumită vîrstă ar contribui la îmbogățirea vocabularului lor. Nu începe nici o îndoială că elevii își îmbogățesc vocabularul zi de zi, pe măsură ce întâlnesc cuvinte noi a căror evitare nu este imperioasă, însă manualele urmăresc numai în parte acest scop. Elevii au posibilitatea să-și îmbogățească vocabularul, citind căt mai multă literatură, acordind mai multă atenție vocabularului scriitorilor studiați în școală, extrăgând pe caiete speciale toate cuvintele noi și sensurile lor.

În legătură cu vocabularul, trebuie lămurită și problema cuvintelor care nu pot fi evitate. Cuvinte ca *frecă, inorog, ieroglifică, parabolă* etc., întâlnite în manualul de clasa a VIII-a, au justificarea lor, însă ar trebui explicate în subsolurile paginilor sau în paranteze aşa cum au fost lămurite cuvintele: *capuchehaie* (ambasador)

la pag. 46, *Filul* (elefantul) la pag. 50, *domn* (caimacam) la pag. 36. Chiar unele lămuriri mai ample sănt binevenite, cînd ușurează înțelegerea textului, aşa cum întîlnim în același manual la pag. 49: « *El înțelege să facă în același timp și o operă etnografică și folclorică (încercînd o caracterizare critică a felului de viață și a firii moldovenilor din nordul și sudul țării, a creațiilor lor artistice)* ». O dată explicate, cuvintele respective pot fi întrebuințate și în alte părți ale manualului. Ar fi de dorit ca lămuririle necesare să fie date la prima lor întrebuințare, nu aşa cum s-a procedat în manualul de clasa a IX-a unde s-a explicitat cuvîntul « copist la teatru » la pag. 178, deși el fusese întrebuințat și la pag. 84, fără a fi fost lămurit. Sau lămurirea lui era necesară și trebuia dată la prima întrebuințare, sau nu se simțea această nevoie și nu trebuia explicitat de loc.

Nu numai frecvența întrebuințare a unor cuvinte neîntelese de elevi face manualele greoaie și împovărează munca acestora, ci și formularea unor idei la un nivel de înțelegere ce-i depășește adesea. Iată numai cîteva din numeroasele exemple ce s-ar putea alege din manualul de clasa a VIII-a: « *Forța logică a argumentării se îmbină cu patosul stilului pentru a prezenta concepția nouă despre istorie* » (pag. 109); « *Într-o celebră peroratie, autorul se adresează pe un ton plastic depuatașilor* » (pag. 110); « . . . limba a trebuit să capete vigoarea expresivă din poeme pentru a putea evoca plastic trecutul de luptă . . . » (pag. 110); « *Grigore Alexandrescu se eliberează din atitudinile meditative și pesimiste, reflexul influențelor poetice ale lui Lamartine . . .* » (pag. 112); « *Într-o apoteoză alegorică, glasul milițienilor deșteaptă din morminte pe eroii străbuni care privesc cu mîndrie filofirea steagului* » (pag. 101). Același procedeu s-a folosit destul de des și în manualul de clasa a IX-a: « *Geniul lui Eminescu nu a apărut deci ca un meteor, nu este rezultatul unui miracol, ci urmarea unei munci și probități artistice rar întîlnite* » (pag. 150); « *Ruptă de viață, ruptă de masele largi ale exploatașilor, arta se anemiază, devine bicistică, decade și pierde* » (pag. 236). Nenumărate exemple de felul acestora s-ar putea desprinde din ambele manuale. Depășind puterea de înțelegere a elevilor, aceștia sau nu rețin nimic cînd le citesc sau, dacă vor să rețină ideile exprimate, memorează fără a înțelege exact despre ce este vorba. Or, rostul manualelor este tocmai de a ușura înțelegerea literaturii, nu de a ridica probleme noi care necesită un efort în plus din partea elevilor.

În urma celor expuse, se spune întrebarea: se înlătură piedicile ridicate de vocabularul manualelor, prin introducerea de glosare la sfîrșitul acestora? Cred că foarte puțini reflectă la această soluție. De îndată ce vocabularul limbii române este atît de bogat, variat și cu atîtea posibilități de exprimare, este mai normal să folosim toate resursele limbii și să renunțăm la termenii necunoscuți, la neologisme nejustificate, la expresiile greoaie care pot fi evitate.

În orice caz, se recomandă evitarea unor cuvinte ca: *rapacitate, denigrare, sacrosanct, dignitate* etc. și lămurirea în subsolurile paginilor sau în paranteze a celor care pot contribui la îmbogățirea vocabularului elevilor, care ar putea fi întrebuințate de elevi fără teamă de alunecare spre cosmopolitism.

Atâtă vreme că elevii și adesea chiar profesorii nu au un dicționar, ca să-și poată explica singuri unele cuvinte, este absolut necesar să se lămurească anumite cuvinte, nu în glosar la sfîrșitul manualului, ci pe loc sau în subsolul paginii.

Această nevoie s-ar simți cred și atunci când ar avea dicționare, deoarece elevul pregeță să tot răsfoiască dicționarul și se mulțumește cu ceea ce ghicește din context.

S-ar putea spune că profesorul are datoria să explică toate cuvintele neînțelese de elevi. Fără îndoială, profesorul dă aceste lămuriri când se citează în clasă dintr-un scriitor, dar manualele sunt destinate studiului individual. Elevii le folosesc acasă când își pregătesc lecțiile.

Chiar dacă elevul ar cere lămuriri în ora următoare, el și-a pregătit întii lecția aşa cum a putut și numai după aceea primește explicațiile necesare unei bune înțelegeri a lecției.

Și apoi, ce facem cu elevii de la cursurile fără frecvență?

Acesta pare a fi aspectul sub care trebuie examinată și rezolvată problema vocabularului manualelor școlare de curs elementar și mediu.

În afară de cele cîteva probleme mari examineate mai sus, se mai pot menționa și altele de amănunt. Ar fi fost poate bine ca la unele expresii ca *high-life*¹, să se fi dat în notă nu numai traducerea, ci și pronunțarea, deoarece elevii, necunoscînd limba respectivă, le pronunță foarte adesea aşa cum sint scrise. Alteori ar fi fost de dorit să se traducă titluri sau denumiri ca: *Vivat Rex, vivat, In opressores, Virtus Romana Rediviva* etc.

Este necesară și o remarcă în legătură cu pronunțarea titlului scrierii lui Alexandru Odobescu, pe care acesta a publicat-o cu titlul grecesc Ψευδοκυνηγετικός. Nici pînă astăzi nu s-a stabilit precis cum trebuie citit și transcrit. Unele ediții dau: *Pseudo-kinigeticos*² sau *Pseudo-kinigheticos*³. Revista « Cum vorbim »⁴ propunea forma neogreacă: *Pseudokinigheticos* și combatea ca hibride și deci nerecomandabile transcrierile: *Pseudocynegeticos* sau *Pseudokinegeticos*.

Autorii manualului de clasa a IX-a au adoptat o astfel de transpunere hibridă: *Pseudo-kinigeticos*⁵.

Sînt de acord că formele hibride ar trebui evitate, însă propun să se transcrie după pronunțarea erasmică: *Pseudokinegheticós*, nu numai pentru că este mai științifică, ci și fiindcă la noi s-a împărtînit pronunțarea *pseudo* ca în *pseudonim*, *pseudoștiință*, nu *psevd* nefolosit în limba română. Dacă primul element al cuvîntului *ψευδό* se pronunță la noi erasmic, nu înțeleg de ce al doilea κυνηγετικός s-ar pronunța altfel. Ar fi bine să se menționeze și accentul pe silaba ultimă pentru a se evita pronunțarea cu accentul pe antepenultima,

¹ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 209.

² Al. Odobescu, Opere. Ed. pentru lit. și artă. Buc., 1949, p. 309 și urm.

³ Al. Odobescu, Pseudo-Kinigheticos. Ed. Tineretului, 1955.

⁴ Anul IIII, mai 1951, nr. 5, p. 21.

⁵ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 37 și urm.

cum am constatat că pronunță adesea nu numai elevii, ci și unii profesori.

În ceea ce privește conținutul, deși manualele cuprind multe amănunte de care elevii s-ar putea lipsi fără nici o pagubă, totuși unele probleme importante au fost neglijate. Astfel, despre nuvelele și articolele politice ale lui Eminescu nu se spune nimic. Din scriurile în proză ale marelui poet, s-au amintit numai romanul « Geniu pustiu » și basmul « Făt frumos din lacrimă » la capitolul « Viața și activitatea » sa, deși ar fi fost necesară și examinarea cît de sumară a celorlalte scrisori în cadrul operei poetului.

De asemenea, nu s-au studiat suficient limba și stilul unor scriitori ca I. L. Caragiale, G. Coșbuc, I. Slavici, Al. Vlahuță etc.

În ceea ce privește stilul manualelor, deși în general foarte îngrijit, s-au strecurat unele scăpări care ar trebui evitate. Astfel, în manualul de clasa a VIII-a, pag. 35, întâlnim repetarea nerecomandabilă a cuvîntului « vecin » în fraza: *Crezînd că l-a omorît, îl pune în ușa unui vecin, care vecin îl duce altuia și aşa mai departe...*

Se întâlnesc de asemenea unele inconsecvențe în ceea ce privește ortografia, mai ales în manualul de clasa a VIII-a. La pag. 50 întâlnim *Istoria ieroglifică*, iar la pagina următoare *Istoria Ieroglifică*. La paginile 88, 162, 163, 174 găsim *Dacia Literară*, iar la pag. 174 *Dacia literară*. Elevul care întâlnește pe aceeași pagină (174) titlul aceleiași reviste scris în două feluri, se întreabă pe bună dreptate cum se scrie corect? Aceeași inconsecvență și în scrierea revistei *« România Viitoare »* la pag. 121 și *România viitoare* la pag. 90 și 167.

Tot ca o scăpare din vedere se poate menționa scrierea necorectă *intradevăr¹*, care poate șoca pe elevi.

Întrucât manualele școlare sunt destinate copiilor și adolescentilor înclinați spre descoperirea și specularea greșelilor educatorilor, ar fi de dorit să se acorde mai multă atenție unor amănunte care au însă o mare importanță educativă.

Am încercat să schițez cîteva din numeroasele observații care se pot face pe marginea celor două manuale de istoria literaturii române². Din cele expuse mai sus, se poate desprinde necesitatea unei examinări mai amănunțite a problemei manualelor școlare pe baza constatărilor făcute de cadrele didactice și utilitatea întocmirii unor manuale destinate numai învățămîntului mediu, răminînd ca « *Istoria literaturii române* », editată de curînd de E.S.P.L.A., să fie folosită de profesori, studenți și chiar de elevii cu preocupări mai serioase în domeniul literaturii.

În vederea întocmirii unor manuale cît mai potrivite nevoilor elevilor, se cere concursul tuturor profesorilor care au folosit aceste manuale și care au datoria să ajute prin sugestiile lor pe cei în măsură să reflecteze la întocmirea unor manuale noi, corespunzătoare cerințelor învățămîntului mediu.

¹ Ist. lit. rom., cl. IX, p. 238.

² Observații asupra culegerilor de texte și asupra manualelor de gramatică urmează să fie făcute cu alt prilej.